

MARTHA C. NUSSBAUM
Yapabilirlikler Yaratmak

MARTHA C. NUSSBAUM 1947'de doğdu. Eski çağ dilleri, tiyatro ve felsefe öğrenimi gördü. Harvard ve Brown üniversitelerinde öğretim üyeliğinin ardından Birleşmiş Milletler Ekonomik Kalkınma Araştırma Enstitüsü'nde çalıştı. Sahada da (özellikle Hindistan'da) incelemeler yaptığı bu deneyim, kendi siyaset ve yaşam felsefesini geliştirmesine vesile oldu. Felsefe alanında birçok üniversite ve kurumu tarafından çok sayıda ödülle onurlandırıldı.

Creating Capabilities: The Human Development Approach

© 2011 Martha C. Nussbaum

Bu kitabın yayın hakları Akçalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla
Harvard University Press'ten alınmıştır.

İletişim Yayınları 2622 • Politika Dizisi 174

ISBN-13: 978-975-05-2423-3

© 2018 İletişim Yayıncılık A. Ş. (1. Basım)

1. BASKI 2018, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

YAYINA HAZIRLAYAN Bediz Yılmaz

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11
Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MARTHA C. NUSSBAUM

Yapabilirlikler Yaratmak

İnsani Gelişmişlik Yaklaşımı

*Creating Capabilities
The Human Development Approach*

ÇEVİREN

Selda Somuncuoğlu



*İnsani Gelişmişlik ve Yapabilirlikler Derneği'nin
bütün üyelerine...*

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	9
Önsöz	11
1 Adaleti Arayan Kadın	15
2 Merkezî Yapabilirlikler	33
3 Zaruri Bir Karşı-Kuram	63
GSYİH yaklaşımı	64
Faydacı yaklaşım	68
Kaynağa dayalı yaklaşımlar	73
Yapabilirlikler ve ölçme sorunu	76
İnsan hakları yaklaşımı	79
4 Temel Haklar	87
Özgürlük ve içerik	87
Siyasi gerekçelendirme	95
Bilgiye dayalı arzu refahçılığı	99
Toplum sözleşmesini temel alan görüşler	103
Siyasal liberalizm ve örtüşen uzlaşma	107
Sonuççuluk ve deontoloji	111
Politik duygular ve istikrar sorunu	114
Uygulama	115

5	Kültürel Çeşitlilik	119
6	Ülkeler ve Küresel Adalet	131
7	Felsefi Etkiler	141
	Aristo ve Stoacılar	143
	17. ve 18. yüzyıllar: Doğal hukuk, insanın kırılğanlığı	150
	19. ve 20. yüzyıllar: Faydacılık ve Liberteryenizm karşısında Yapabilirlikler	158
8	Yapabilirlikler ve Günümüzün Meseleleri	161
	Dezavantaj	161
	Toplumsal cinsiyet	164
	Engellilik, yaşlılık ve bakımın önemi	167
	Eğitim	170
	Hayvan hakları	175
	Çevre kalitesi	181
	Anayasa hukuku ve politik yapı	184
	Yapabilirlikler ve insan psikolojisi	198
	Sonuç	203
	Sonsöz	207
	EK A: HECKMAN: YAPABİLİRLİKLER ÜZERİNE	209
	EK B: SEN: REFAH VE FAİLLİK ÜZERİNE	213
	<i>BÖLÜM NOTLARI</i>	217
	<i>KAYNAKÇA</i>	223
	<i>DİZİN</i>	237

TEŞEKKÜR

Kitapta yer alan görüşlerim Yapabilirlikler Yaklaşımı üzerine yazdığım eserler sayesinde yıllar içinde olgunlaştı. Dolayısıyla onları okuyan, yorumlayan, önerilerde bulunan herkese teşekkür borçluyum. Herkes için giriş niteliğinde küçük bir kitap yazma fikri Eylül 2008’de Yeni Delhi’de yapılan yıllık HDCA (*Human Development and Capabilities Approach* - İnsani Gelişmişlik ve Yapabilirlikler Yaklaşımı) toplantısında oluştu. Bu toplantıda derneğimizle, yaklaşımımızla ve iddialarıyla yeni tanışacak olanlara önkonferans şeklinde bir sunuş yaptım. Sonrasında birçok kişi bana, “Burada söylediklerinizi yazarsanız, yaklaşımı derslerimizde ve genel kitleye anlatma konusunda bize çok yardımcı olursunuz,” dedi. Böyle talepler daha önce de gelmişti ama bu kez yapmam gerektiğine ikna oldum. Toplantıda konuyu gündeme getirenlere borçluyum. Her zaman olduğu gibi Bina Agarwal, Sabina Alkire, Kaushik Basu, David Crocker, Enrica Chiappero-Martinetti, Flavio Comim, Reiko Gotoh, Mozaffar Qizilbash, Henry Richarson, Ingrid Robeyns’e ve derneğin “işçi arılar” grubuna ve dönüşümlü görev yapan idare-

cilerine, yaptığımız çalışmaları dünyaya ve genç akademisyenlere tanıtmada tutkulu bir bağlılıkla harcadıkları olağanüstü emekleri ve başarıları için minnettarım. İstekleri doğrultusunda bir kitap yazarak çalışmaları karşısında gönül borcumu ödemiş oluyorum, umarım yararlı bir eser ortaya çıkarabilmişimdir. Chicago Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ndeki çalışma arkadaşlarıma gösterdikleri samimi ilgi için teşekkür borçluyum. Taslak kitap üzerinde yaptıkları faydalı yorumlar için özellikle Daniel Abebe, Emily Buss, Rosalind Dixon, Mary Anne Franks, Tom Ginsburg, Adam Hosein, Jae Lee, Saul Levmore, Richard McAdams, Eric Posner, Lior Strahilevitz, Julie Suk ve David Weisbach'a teşekkür ederim. Harvard University Press'e yaptığı harika yorumların yazarı olarak tanıdığım Henry Richardson'a, aynı şekilde çok değerli yorumları için David Crocker'a –ve adını vermek istemeyen bir okuyucuya– özel olarak teşekkür ederim. Elbette Amartya Sen'e gönül borcum en önde geliyor; kitap boyunca aramızdaki ilişki görünür olduğu için daha fazla bir şey söylemeyeceğim.

Önsöz

Yoksul ülkelerin sorunları üzerine çalışan ekonomi uzmanları, yasa koyucular ve bürokratlar uzun zaman boyunca gerçekleri çarpıtan bir hikâye anlattılar. Bu uzmanların kullandığı belli başlı bütün modellerde ülkelerdeki yaşam kalitesinin ancak kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH) yükselirse iyileşeceği iddia edilmekteydi. Bu ham ölçü, halkın büyük çoğunluğu ülkenin genel ekonomik gelişiminden pay alamasa ve eşitsizlikler ürkütücü boyutlarda da olsa, çoğu zaman ülkeleri listelerde üst sıralara taşımaya yetiyor. Uluslararası itibarlarını etkileyen bu sıralamalara önem veren ülkeler de, söz konusu bu ham ve kaba yaklaşım nedeniyle, yoksul vatandaşlarının yaşam standartlarını dikkate almadan, ekonomik büyümeyle kendiliğinden gelişmesi mümkün olmayan sağlık ve eğitim sorunlarına eğilmeden, yalnızca ekonomik olarak büyüme hedefi için çaba göstermeyi yeterli buluyorlar.

Bu model günümüzde geçerliliğini koruyor. “Gelişmekte olan ülkeler”in ulaştıkları düzey değerlendirilirken –kalkınma ekonomileri araştırmalarında, Uluslararası Para Fonu

(IMF) ve Dünya Bankası gibi kalkınmayla ilgili kurumlarda yapıldığı gibi– büyüme rakamları ısrarla kullanılmaya devam etmektedir. Dahası, “gelişme”nin ya da yaşam kalitesinin iyileşmesinin ne boyutta olduğunu anlamak için zengin ülkelerde de yaygın bir şekilde aynı modele başvuruluyor. (Genel olarak yoksul ülkeler böyle anılsa da, aslında her ülke “gelişmekte olan ülke”dir: vatandaşlarının tamamına iyi bir yaşam sağlamak için her ülke gelişmeye muhtaçtır.) Ayrıca zengin ülkelerde de büyük eşitsizlikler vardır ve bu yaklaşım oralarda da benzer çarpıtmalara yol açar.

Kalkınma ve politika dünyasında artık yepyeni bir kuramsal paradigma var. “İnsani Gelişmişlik” ya da “Yapabilirlikler Yaklaşımı” olarak adlandırılan bu model çok basit bir soruyla işe başlar: İnsanlar gerçekte neler yapabilir ve ne olabilirler? Önlerinde ne gibi fırsatlar vardır? İnsan hayatı, doğası gereği, birbiriyle ilintili çok sayıda unsurun bir arada incelenmesini gerektirir, bu nedenle basit gibi görünen bu sorular aslında oldukça karmaşıktır. Zaten modeli cazip kılan özelliklerden biri de bu karmaşıklığıdır: insan yaşamının ve insani çabanın kendi karmaşıklığına yanıt verecek donanımına sahip yepyeni bir yaklaşım olması. Her halükârda, modelin sorduğu sorularla insanlar günlük hayatlarında sürekli karşı karşıya kalırlar.

Bu yeni yaklaşımın, Dünya Bankası’ndan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’na (UNDP) kadar refahla uğraşan birçok uluslararası kuruluş üzerinde giderek artan bir etkisi olmuştur. 1990’dan beri Birleşmiş Milletler İnsani Gelişmişlik Raporu Bürosu tarafından yayımlanan İnsani Gelişmişlik Raporları’ndan ilham alarak, kendi toplumlarında farklı bölge ve grupların refahıyla ilgili yapabilirlikler temelli çeşitli çalışmalar yürütmeye girişmiş birçok çağdaş ülke bulunmaktadır. Öyle ki günümüzde bu tür bir rapor yayımlanmayan çok az ülke kalmıştır. (Birleşik Devletler bile 2008’de

gruba dahil olmuştur.) *Arab Human Development Report* (Arap İnsani Gelişmişlik Raporu) gibi bölgesel raporlar da yazılmaktadır. Ayrıca, 80 ülkeden yaklaşık 700 üyesi bulunan İnsani Gelişmişlik ve Yapabilirlik Derneği'nin (*Human Development and Capability Association - HDCA*) desteğiyle insani gelişmişlik ve yapabilirlik yaklaşımının ciddi katkılarının görüldüğü çok sayıda başlık altında kaliteli araştırma yapılmıştır. Yakın bir zamanda da, ekonomik performans ve toplumsal ilerlemenin ölçülmesi amacıyla kurulmuş bir komisyonun yazdığı Sarkozy Komisyon Raporu'nda modelin ciddi katkısı izlenmektedir.

Giderek etkisi artan Yapabilirlik Yaklaşımı bugüne kadar yalnızca konunun uzmanları için yazılmış makale ve kitaplarda ele alınmıştı ve genel okuyucu kitlesi ile lisans düzeyinde ders veren akademisyenler kapsamlı bir kitabın olmasından uzun süredir yakınmaktaydı. Elinizdeki kitap bu boşluğu doldurmak ve yaklaşımın kilit unsurlarını ortaya koyarak rakip modeller karşısında değerlendirilmesi amacıyla yazılmıştır. Kitapta bu yaklaşım insan öyküleri içine yerleştirilerek anlatılıyor; amaç, yasa koyucuların bu hayatlara dair gördüklerinde bir farklılık yaratarak insan hayatına saygı gösteren ve insanların güçlenmesi için anlamlı müdahalelerde bulunabilecek yasalar oluşturulmasını sağlamak; entelektüel seçkinlerin önyargılarını yansıtmak değil.

İnsanların yaşam kalitesini iyileştirmek akılcı politik seçimlerde bulunmayı ve bireylerin kararlı eylemliliğini gerektirir. Bu nedenle, belki de her ne kadar öyküye dayalı olsa da, kuramsal bir kitap yazmak gereksiz görülebilir. Ne var ki, konunun çerçevesini çizen, görünür olanın algılanış biçimini belirleyen ve dolayısıyla tartışmayı kimi politikalara doğru çeken kuramlar günümüz dünyasının önemli bir parçasıdır. Her şeyin farkında olsalar da, bilge eylemcilerin iktidar koridorlarında hükümleri yok denecek kadar azdır. Po-

litika tercihlerine yol gösteren eski ve başat kuramlarsa büyük ölçüde hatalıdır, ve iddiam odur ki, bu nedenle kalkınma politikaları yanlış yönlendirilegelmiş, herkesçe paylaşılan (eşitliğe ve insan onuruna saygı gibi) insani erdemler açısından bakıldığında, yanlış seçimler yapılmıştır. Politik tercihleri doğru yöne sevk edecek, kolay kolay değişmeyecek gibi görünen hatalı kuramlara meydan okuyacak bir karşı kurama ihtiyaç olduğu açık. Böyle bir karşı kuram bize önceliklerimizin ne olması gerektiğini gösteren yeni bir resim sunmalı ve kalkınma dünyası ile yeni bir biçimde ilişkilenebilir. İnsani sorunların aciliyetini koruduğu ve kabul edilmesi mümkün olmayan haksızlıkların ve insani eşitsizliklerin yaşandığı çağımızda ihtiyacımız olan bu karşı kuram, Yapabilirlik Yaklaşımıdır.

Adaleti Arayan Kadın

Dünyanın her yerinde insanlar saygın bir hayat kurmak için mücadele eder. Ülke yöneticileri ekonomik büyümeye odaklanırken halk bambaşka bir şey için, anlamlı bir hayat yaşayabilmek için çaba gösterir. Artan GSYİH halkın yaşam düzeyinde çoğu zaman bir değişikliğe yol açmaz; ülke zenginliğine dair raporlar, varoluşları eşitsizlik ve yoksunlukla tanımlanan insanları genellikle refaha kavuşturmaz. Bu insanlara yardımcı olacak, en azından mücadelelerini gizlemeyen ya da örtmeyen, tersine dikkati onların üzerine çekerek geniş kesimleri kapsayan tartışmaları tetikleyecek kuramsal yaklaşımlara ihtiyacımız var. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, İnsani Gelişmişlik Raporları'nı başlatan Pakistanlı ekonomist merhum Mahbub ul Haq, 1990 tarihli bu raporların ilkinde şöyle yazmıştı: "Bir ülkenin gerçek zenginliği halkıdır. Kalkınmanın hedefi insanların uzun, sağlıklı ve yaratıcı hayatlar sürmesini mümkün kılacak koşulların yaratılmasıdır. Bu basit ama keskin gerçek maddi ve parasal zenginlik peşinde koşarken sıklıkla unutulmaktadır." Haq, halkın acil sorunlarına çare bulunmak isteniyorsa kalkınma

ekonomisi konusunda yeni bir kuramsal yaklaşıma ihtiyaç olduğunu daha o zaman böyle ortaya koymuştu.

Vasanti, Hindistan'ın kuzeybatısındaki Güccarat eyaletinin büyük kentlerinden Ahmedabat'ta yaşayan otuzlu yaşlarının başında ufak tefek bir kadın. Hem kumarbaz hem de alkolik olan kocası ailenin parasını içkiye harcamış, para bitince de Güccarat hükümetinin kısırlığı teşvik amaçlı para yardımını almak için kısırlık ameliyatı geçirmiş bir adam. Yani Vasanti'nin dayanacağı bir çocuğu bile yok; çocuksuz kadınların ev içi şiddete daha çok maruz kaldığı bilinen bir gerçek ve bu onun en büyük zaaflarından biri. Kocası zaman içinde daha da kötü davranmaya başlamış ve sonunda Vasanti adamı terk ederek kendi ailesinin evine dönmüş.

Yoksul anne babalar (hayatta değillerse, kardeşler) genellikle evlenip gitmiş çocuklarının, özellikle başlık parası verilmiş kız çocuklarının, eve dönmesini istemez. Dönen çocuğu kabul etmek aile için yeni kaygılar, beslenecek bir boğaz daha demektir. Vasanti'nin işi, kocası boşanmak istemediği için daha da zor olmuş. Neyse ki ailesi ona yardım etmiş; onun durumundaki birçok kadın ne yazık ki sokağa düşüyor ve başka seçenek olmadığı için seks işçisi oluyor. Vasanti'nin artık hayatta olmayan babasının *Singer* marka dikiş makineleri için parça ürettiği bir dükkânı varmış; erkek kardeşleri o eski dükkânda halen otomobil parçacılığı yapıyor. Vasanti boşandıktan sonra babasının eski makinelerinden birini kullanarak sarilere kanca delikleri açmaya ve dükkânda yapıp kalkmaya başlamış. Kardeşleri ayrıca Vasanti'ye sarilerin kenarlarını kıvıran bir makine alması için de borç para vermişler. Kardeşleri de evli ve çocuklu olduğu, her an desteklerini çekmek zorunda kalabilecekleri için Vasanti onlara bağımlı olmayı istememiş, ancak sonunda parayı kabul etmiş.

Vasanti bir süre sonra Ahmedabat'taki yoksul kadınlarla çalışan sıradışı bir sivil toplum kuruluşu (STK) olan Ken-

di İşinin Sahibi Kadınlar Örgütü'nden (KISKÖ) (*Self-Employed Women's Organisation - SEWA*) haberdar olmuş. Uluslararası üne sahip eylemci Ela Bhatt tarafından kurulmuş olan KISKÖ, o tarihe kadar mikrokredi, eğitim, sağlık ve sendika programları sayesinde 50.000 üyesine yardımcı olmuş bir kuruluş. Hindistan'daki diğer eyaletlerin aksine, Güccarat yoksul vatandaşları için pek fazla kaynak ayırmayan, yalnızca büyümeden yana politikalar izleyen bir eyalet. Vasanti'ye yardımı dokunacak hukuk, sağlık, kredi ve eğitim konularında resmi programlar yok. Yani Vasanti'nin Hindistan'daki en iyi STK'lardan biri olan KISKÖ'ye rast gelmesi büyük şans.

Vasanti KISKÖ sayesinde banka kredisi almış ve kardeşlerine olan borcunu ödemiş. (Mütevazı bir kredi sendikası olarak işe başlayan KISKÖ'nün şimdilerde Ahmedabat'ın merkezinde gösterişli bir binaya sahip büyük bir bankası var. Bankanın bütün memurları ve işçileri kadın ve bunların çoğu da daha önce örgütün programlarından yararlanmış olanlar.) Ben Vasanti'yi tanıdığımda örgütten aldığı kredinin neredeyse tümünü geri ödemişti. Dahası, okuma yazma öğrenceği, ardından, toplumsal ve ekonomik bağımsızlığını kazandıktan sonra, politik alanda da etkili olmasını sağlayacak becerileri edineceği KISKÖ eğitim programına kayıt yaptırmaya uygun görülmüştü. Arkadaşı Kokila'yla beraber yaşadıkları bölgede ev içi şiddetle mücadelede aktif olarak yer alıyorlardı. Vasanti'nin Kokila ile böyle bir arkadaşlık kurması KISKÖ olmasaydı mümkün bile değildi, çünkü Vasanti yoksul olmakla birlikte, yüksek bir kast olan Brahmin'e, Kokila ise daha alttaki bir kasta mensup. Toplumun genelinde açıkça görülen katı kast sınırları ve dinî bölünmüşlük Hint kadın hareketinin en büyük sorunlarından biri.

Acaba nasıl bir kuramsal yaklaşım Vasanti'nin durumuna özgü konulara dikkat çekerek, uygun çözümleneleri teşvik

eder ve hayata geçirilebilecek önerilerde bulunabilir? Bir an için ekonomik ya da politik kuramlar çerçevesinde değil de, insan odaklı düşünelim: Vasanti'nin hikâyesinde en çok ne dikkatimizi çekiyor, en çok neleri önemsiyoruz?

Vasanti'yi görür görmez öncelikle ne kadar ufak tefek olduğunu fark ederiz, bunun çocukken kötü beslenmiş olmasından kaynaklandığı gelir hemen aklımıza. Evet yoksul aileler çocuklarını iyi besleyemez, peki ama erkek kardeşlerinin neden daha iyi görüldüğünü sormayacak mıyız? Kız çocukların erkek çocuklardan daha kötü beslendiği, hasta olduklarında nadiren doktora götürüldüğü bilinen bir gerçek. Neden? Çünkü kızlar için erkeklere göre daha az iş imkânı var, bu nedenle de ailenin gelecekteki refahı açısından daha az öneme sahipler. Kızların evde çalışıyor olmaları para getirmiyor, yani ekonomik açıdan bir önemleri yok. Dahası, Hindistan'ın kuzey ve batı bölgelerinde kızlar evlenirken aile evinden kocalarına verecekleri çeyiz parasıyla ayrılıyor. Yani erkek çocuklardan daha masraflılar ve anne babalar yaşlandıklarında yanlarında olmayacak kızları için böyle bir harcama yapmak istemiyor. Kuzeyde ve batıda ikinci kız çocuklarında ölüm oranı çok yüksek. Sonuç olarak, Vasanti'nin kötü beslenmesinin nedeni yoksulluğun yanı sıra cinsiyet ayrımcılığı.

Mülkiyet ve miras kanunlarındaki eşitsizlik Hindistan'daki kız çocuklarının güçlükle dolu hayatlarını daha da ağırlaştıran başka bir etken, nitekim Vasanti'yi ele alırken kanunların onun hayatında oynadığı rolü de dikkate almalıyız. Hindistan'da bağımsızlıktan bu yana geçerli olan dine dayalı şahsi hukuk, mülkiyet ve mirasla birlikte, aile hukukunu da belirliyor. Kadınların aleyhine olan büyük eşitsizlikler hukuk sistemiyle meşrulaştırılmış. Örneğin 1986'ya kadar Hıristiyan kadınlar erkek çocukların dörtte biri kadar miras alabilmekteydi. Bu, kız çocuklarının erkek çocuklara

göre daha az değerli görülmesine katkıda bulunan bir uygulamaydı. Hindu kadınlar da Hindu mülkiyet kanunları karşısında eşitsiz bir konumdaydılar ve ancak 2005'te, yani benim Vasanti'yle tanışmamdan yedi yıl kadar önce, tarım arazileri üstünde eşit pay hakkı elde edebildiler. Gerçi Vasanti'nin ailesine ait bir toprak yok, ancak zor koşullar altında sürdürdüğü yaşamını incelerken bu eşitsizliği de dikkate almamız şart.

Bu konular hakkında düşünürken, Hindistan'da toplumsal cinsiyetle ilgili çarpıcı dengesizlikleri ayrıntılı olarak değerlendirmek zorundayız. Nüfusbilimciler, benzer beslenme ve sağlık koşullarında kadınların erkeklerden ortalama olarak biraz daha uzun yaşadıklarını söylüyor: genelde kadın erkek oranı, 100 erkeğe karşılık 102 kadın şeklinde. Oysa Hindistan'da yapılan son nüfus sayımında bu oran 100 erkeğe 92 kadın olarak bulunmuş. Üstelik bunlar ülke ortalamasını gösteren rakamlar. Mülkiyetin anneden geçtiği ve gelinin değil, kocanın kız evine taşındığı güney bölgelerde, kadınlardaki ortalama yaşam süresi nüfusbilimcilerin genel tahminlerine yakın: Kerala eyaletinde 100 erkeğe karşılık 102 kadın yaşıyor. Oysa kuzey eyaletlerde rakamlar korkunç: Bihar'ın kırsal bölgelerinde ev ev yapılmış bir araştırmada 100 erkeğe karşılık 75 kadın olduğu bulunmuş. Bu rakamların fetüsün cinsiyetinin öğrenilebildiği yerlerde daha da orantısız olduğu da biliniyor. Ülkede amniyosentez klinikleri çok yaygın. Hindistan'da cinsiyete göre kürtaj çok yaygın bir sorun ve fetüsün cinsiyetini öğrenmek yasadışı, ne var ki, yasalar nadiren uygulanıyor.

Dolayısıyla Vasanti'nin hayatta kalmış olması bile bir mucize. Ailesi onu iyi besleyememiş olsa da, birçok yoksul aileye göre durumu oldukça iyi. Ben onu tanıdığımda, yoksulların sağlık hizmetlerine neredeyse hiç ulaşamadığı Güccarat'ta, Vasanti'nin sağlığı yerinde, bedensel olarak da hay-

li güçlü görünüyordu. Hindistan Anayasası'na göre sağlık federal devletin değil eyaletlerin sorumluluk alanında, bu nedenle yoksullara ayrılan kaynaklar bir eyaletten diğerine farklılık gösteriyor; birkaç eyalette, örneğin Kerala'da, etkin bir sağlık sistemi varken, çoğunda neredeyse hiç yok.

Sıra geldi Vasanti gibi zeki ve azimli bir kadının okuma yazma bile öğrenemediği, bu nedenle karşısına çok az iş imkânı çıktığı gerçeğine. Bunu Güccarat'taki eğitim sisteminin başarısızlığı olarak görebiliriz, çünkü sağlık gibi, eğitim de eyaletlerin sorumluluğunda ve okuryazarlık oranı eyaletten eyalete büyük ölçüde değişiyor. Kerala'da yaşayan ergen çocuklarda –hem erkeklerde hem de kızlarda– okuryazarlık oranı yüzde yüzken, ülke çapında kadınların % 53,7'si okuryazarken, erkeklerde bu oran % 75,3. Bu farkı yaratan unsurlar ile ortalama ömür ve sağlıktaki cinsiyet farkını yaratan unsurlar aynı: kadınların iş bulmada ve yönetime katılmada çok daha az şansı var, bu nedenle aile açısından erkekleri okula gönderip kızları ev içi işlerde çalıştırmak daha mantıklı. Yani olacak olan çoktan belli, okuryazar olmadıkları için kadınların iş bulması da, politik çevrelere girmesi de mümkün değil. Yine, kız çocuklarının kısa süre sonra evlenerek başka bir aileye gidecek olması anne babaların kız çocuklarının geleceğine yatırım yapmasını büyük oranda azaltıyor. Kerala eğitilmiş insanlara iş imkânı yaratma bakımından pek başarılı olamamış olsa da, bu sorunla Güccarat'tan daha iyi baş etmiş gibi.

Hindistan Anayasası 2002'de, eğitimin yeni imkânlarla kapı açan hayati bir fırsat olduğunun anlaşılmasıyla değiştirilmiş, ilk ve orta eğitim zorunlu hale getirilmiş ve temel bir hak olarak tanımlanmış. Yoksul ailelerin ayakta kalmak için çocuklarının işgücüne ihtiyaç duydukları, bu nedenle çocuklarını okula göndermedikleri gerçeği karşısında ise, Hindistan yüksek mahkemesi bütün okullarda çocuklara en az

350 kalori ve 18 gram protein içeren öğle yemeği verilmesini şart koşmuş. Böylece yoksul ailelere çocuklarının okul saatlerinde işe giderek kazanacakları ücretin üzerinde bir ekonomik teşvik sağlanmış. Ne yazık ki, Vasanti'nin onu hem okuryazar hem de fiziksel olarak daha güçlü yapacak bu yasa değişikliğini yakalama şansı olmamış.

Bu arada, ülke çapında uygulanmak üzere, 1992'deki bir Anayasa değişikliği ile köy meclislerinde *-pançayat-* kadınlara üçte bir oranında yer verilmesi kabul edilmiş. Bu sistem de, tıpkı öğle yemeği gibi, ailelere erkek çocuklarıyla birlikte kız çocuklarını da okula göndermeleri için *-belki bir gün kızları da yerel hükümette ailenin çıkarlarını temsil eder düşüncesiyle-* bir teşvik olmuş. Bu da Vasanti açısından geç kalmış bir değişiklik, ailesi bu teşvikten de yararlanamamış. Neyse ki, artık KISKÖ'nün sunduğu yetişkin eğitimi programı var ve Vasanti'nin bu sayede hem politikaya katılma hem de iş bulma şansı olacak.

Vasanti resmi bir eğitim almadığı için ülkesinin tarihini, siyasi ve ekonomik yapısını anlayacak bütünlüklü bir bilgiden de uzak kalmış. (Televizyondan ve arkadaşlarından haber alabiliyor ama yine de daha geniş kapsamlı bir bilgiye erişme ya da ilgisini çeken konuların peşine düşme becerisi gayet sınırlı.) Hayatını zenginleştirecek, keyifli hale getirecek şiiirden, romandan ya da görsel eserlerden mahrum. Ama müzik ve danstan hiç uzak değil; KISKÖ Vasanti gibi kadınların eğitiminde müzik ve danstan epeyce yararlanıyor.

Vasanti'nin hikâyesinde ciddi önemi olan başka bir konu da ev içi şiddet. Bu, birçok açıdan toplumsal ve idari tercihlerden kaynaklanan karmaşık bir konu. Kocasının alkolik olması saldırgan davranışlarını daha da artırmış. Hindistan'ın birçok eyaletinde tam da bu nedenle yasaklayıcı kanunlar kabul edilmiş. Yine de etkin önlemler alındığı söy-

lenemez: alkol ve uyuşturucu hakkında eğitim programları düzenlenip yüksek kalitede bir bakım ve tedavi verilmesi gerekirken, Güccarat eyalet hükümeti yoksul insanlara bunların hiçbirini sağlamıyor. Tersine, kocasının kısırlık ameliyatı olmasına yol açan eyalet hükümetinin eylemsizliği değil, eylemi idi: yoksul insanları kısırlık ameliyatı olmaları için rüşvetle kandırmak nüfus kontrolünün birçok açıdan hiç de iyi bir yolu değildir; kadınların seçim hakkının düpedüz çiğnenmesinin de bunlardan biri olduğunu belirtmeye gerek yok. Vasanti yasaların yetersizliği ve polislerin eğitimsizliği yüzünden hiçbir yerden yardım alamamış, bedeni, sağlığı tehlike altında, onuru sürekli çiğnenerek yaşamak zorunda kalmış.

Ev içi şiddetten çıkış yolları ve evlilikteki pazarlık gücü üzerinde durmamız gerekiyor. Kadınlar evi terk edebiliyorsa dayak yemeye katlanmayabilirler. Kocaları, onların iş bulabileceklerini ya da mülk sahibi oldukları için evi terk edebileceklerini bildiğinde, kadınlar en azından dayak yemeyebiliyor. Bina Agarwal'ın yaptığı önemli bir araştırmada bölgedeki bazı kadınların ev içi kötü muameleye maruz kalırken diğerlerinin neden kalmadığını açıklayan en önemli unsurun toprak sahipliği olduğu ortaya çıkmış. Toprak sahibi kadının evliliği bozabileceği ve giderken de çok değerli bir şeyi, toprağı beraberinde götüreceğı gerçeğı daha az kötü muamele görmesini sağlıyor. Saldırgan kocaya karşı kullanılacak öteki kozlar iş, eğitim, taşınabilir varlıklar ve birikmiş para olabiliyor. Kadının şefkatli bir ailesinin olması da bir çıkış yolu sunabiliyor. Vasanti'nin kocasını onurlu bir şekilde terk etmesini sağlayarak ona fırsat ve iş veren kardeşleri işte böyle nadir ailelerden. Büyük oranda bozulmuş ve ağır işleyen yasama sistemi yüzünden boşanmak çok zahmetli bir süreç, bu da kadınların tek başına ayakta kalmalarını iyice zorlaştırıyor.

KISKÖ'nün verdiği borç para bu resmi değiştiren önemli bir etken. Koşulsuz destek sağlayan KISKÖ, erkek kardeşleri bundan pek memnun olmasa da, Vasanti'ye yalnızca onun kullanacağı bir para vermiş. Bu bağımsızlık onun kendine olan saygısını ve seçim yapabilme gücünü hayli artırmış.

Ev içi şiddetin izlerinin beden üzerindeki olumsuz etkisinin yanı sıra, duygusal sağlık açısından da eşit ölçüde yıkıcı olduğu bilinir. Vasanti gibi kadınlar çoğu zaman koca öfkesine yönelik duydukları korkunun yanı sıra bunun yarattığı çekingenlik ve ürkeklikten de mustarıptirler. Sevgilerini ve cinselliklerini ifade etmekte sıklıkla güçlük çekerler. Vasanti'nin kocasını terk etmesini mümkün kılan koşullar onun duygusal sağlığını da erkek kardeşleriyle ilişkisini de iyileştirmiş. KISKÖ'den aldığı para başka mutluluk kapıları da açmış: Vasanti, Kokila ile dostluğundan ayrı olarak, kadınlardan oluşan bir grupta, onlarla eşit koşullarda bulunmak ve saygı görmekten çok memnun.

Evli kaldığı süre boyunca Vasanti'nin kötü kocasıyla kurduğu eşitlikten uzak ilişkisi dışında başka kimseyle ilişkisi yokmuş. Hiçbir arkadaşının olmadığı, çalışmadığı, politik herhangi bir katılımda bulunmadığı bir hayat. Bu durum birçok kadın için geçerli, ama yüksek kastlara mensup oldukları için ev dışında iş arayamayan kadınlar açısından çok daha utanılabilir bir durum. Yani Vasanti gibi yüksek bir kasta mensup kadınlar, özgürce iş arayabilen alt kastlardan kadınlara göre, çok daha elverişsiz durumdadır. Vasanti ayrıca onun için birer sevgi kaynağı ve destek olabilecek çocuklarından da mahrum. KISKÖ politik faaliyetlere katılıp saygı gördüğü geniş bir arkadaş grubu oluşturmasını mümkün kılmış. KISKÖ ofisine gelmesi, hiç tanımadığı insanlara hikâyesini anlatması onun meraklı ve yeniliklere açık biri olduğuna işaret ediyor. Üstelik hikâyesini anlatmaktan büyük heyecan ve gurur duyuyor. Ancak bir Brahmin kadını

olduğu için iş olanakları çok kısıtlı, aynı şekilde politik hayata katılımı da okuyup yazamadığı için hayli sınırlı.

Vasanti, Kokila ile birlikte ev içi şiddetin azaltılmasını amaçlayan politik bir faaliyetin içinde. Ne var ki, ona bir yurttaş olarak haklarını bilip bilmediğini, oy kullanıp kullanmadığını, yasalardan nasıl yararlanacağı hakkında fikri olup olmadığını da sormamız gerek. *Pançayat* sistemi kadınların politikaya ilgilerini ve politik bilinçlerini yükseltme konusunda çok şey yapmış; yoksullar Hindistan'ın bütününde seçimlere yüksek oranda katılım gösteriyor. Vasanti'nin siyasi sistem hakkında az da olsa bilgisi var. Fakat okuryazar olmamak, resmi bir okula gitmemiş olmak daha fazla bilgi edinmesini engelliyor. *Pançayatlarda* yapılan çalışmalar da okuryazar olmayan kadınların kamusal işlere girmelerinin zor olduğunu göstermiş.

KİSKÖ bütün bu etkenleri kapsayan çok temel bir konu üzerine eğiliyor: kadınların hayatlarını kendi ellerine alıp planlayabilme becerileri. Örgüt onlara sürekli itilip kakılan edilgen nesnelere veya başkalarının maşası ya da hizmetçisi olmadıklarını; kendi seçimlerini yapabileceklerini ve geleceklelerini planlayabileceklerini öğretiyor. Kendilerini özgürlükten yoksun, bağımlı bireyler olarak görmek üzere yetiştirilmiş kadınlar için bu çok heyecan verici, yepyeni bir fikir. Vasanti'nin KİSKÖ'den aldığı borç para ile erkek kardeşlerinden aldığı borç arasındaki temel fark, tam da bu özgür seçim ve bağımsızlık bağlamında öne çıkıyor. Yeni edindiği karar verici konumundan duyduğu memnuniyet, onun hem Kokila (kendi seçtiği bir arkadaş, belki de ilk arkadaşı) ile hem de girdiği gruptaki kadınlarla ilişkisine olumlu şekilde yansıyor.

Vasanti'nin hayat hikâyesinde başka nelere dikkat etmemiz gerekir? Onun çalışmayla geçen saatlerini ya da bir gününün nasıl geçtiğini bilmiyoruz. Dinlenmeye vakti oluyor

mu acaba? Öylece oturup düşüncelere dalabiliyor ya da güzel bir şey gördüğünde karşısına geçip keyfini çıkarabiliyor mu? Acaba arkadaşlarıyla oturup çay içebiliyor mu? İyi giyinmekten hoşlandığını biliyorum. Açık mavi renkte çok güzel bir sarısı var, Hindistan'daki çoğu yoksul kadın gibi, yoksulluğun güzel görünmesini engellemesini istemiyor. O, çocukları ya da bir kayınpederi/kayınvalidesi olmadığı için boş zaman faaliyetlerine vakit ayırabiliyor; ülkede yaşayan bütün yurttaşlara boş zaman hakkı sağlandığı için değil. Acıklı hikâyesinin tek iyi tarafı dünyanın her yerinde milyonlarca kadının yaşadığı “çifte mesai”den azade olması (bu terim kadınların bir yandan dışarıda bir işte çalışırken diğer yandan da ev içinde yapmaları gereken işlerden sorumlu olup çocuk ve yaşlıların bakımını üstlenmesini ifade eder). Oysa çalışanlara, özellikle kadın işçilere, boş zaman sağlamak saygın bir toplum yaratmanın önemli bir ayağıdır.

Eğlenip mutlu olma konusunda Vasanti'nin boşanma işlemleri tamamlandıktan sonra başka erkeklerle tanışmak, belki tekrar evlenmek gibi şeylerle ilgilenip ilgilenmediğini merak ettim. Hindistan'daki kadın hareketinin en çarpıcı yönlerinden biri de, Batılı romantik söylemlerin hiçbirinin gündemde olmaması. Mutsuz bir evlilik geçirmiş kadınlar nadiren yeni bir eş aradıklarını ifade ediyor. Hayatlarında herhangi bir erkek olmadan yaşamak istiyorlar. KİSKÖ'nün benimsediği önde gelen fikirlerden birinin Gandhi düşüncesinden gelen kendine yeterlilik olmasından çok memnunnlar. Gandhi düşüncesi şöyle: Tıpkı Hindistan'ın sömürgeci sahiplerine muhtaç olmadan ayakta kalıp kendine olan saygısını ve özgürlüğünü kazanması gibi, kadınlar da saygınlıklarını ve özgürlüklerini sömürgeci sahiplerinden, yani erkeklere bağımlı yaşamaktan kurtulmadıkça edinemeyecekler. Erkeksiz yaşayabilmelerini kendilerine saygının bir işa-

reti olarak görüyorlar. Bu kadınların aslında yaşamın önemli zevklerinden birinden mahrum kalıp kalmadıklarını düşünebiliriz (bu kadınlar genellikle homofobik olup lezbiyen bir ilişkiyi akıllarından bile geçirmez). Gerçekten yalnız kadınlar olarak yaşamayı mı seçiyorlar, yoksa duygusal olarak çok yıpranmış ya da kötü beslenme nedeniyle bedensel olarak çoktan harap olmuş oldukları için mi bir eş aramıyorlar? Bir grup kadınla dayanışma sergilediğimiz bir sırada Batılı romantik söylemler üzerine konuşurken o tür bir yaşamın (yani karşı cinsle ya da aynı cinsle romantik bir çift olarak yaşamının) kadınlar için her zaman en iyisi olmadığını bize o kadınlar hatırlattı.

Vasanti'ye çevre konuları hakkında da sorularımız olabilir. Tehlike düzeyinde bir hava kirliliği var mı? Çevre sorunları üzerine düşünme fırsatı oldu mu, olduysa kendisi ve başkaları için neler yapabilir? Birçok kadın hareketi ekolojik konularla yakından ilgilidir, ama KISKÖ öyle değil. Vasanti'nin yaşadığı eyalette de bu konularda pek bir şey yapılmıyor. Yani Vasanti'nin çevresel konularla etkin bir şekilde ilgilenme şansı yok, oysa kötü çevre koşulları (hava kirliliği, suya ulaşımında yetersizlik vb.) nedeniyle sağlığının tehlikede olması çok mümkün. Zira genellikle "doğal" yaşadıkları iddia edilen kadınlar çok daha büyük tehlike altındadır; örneğin birçok yoksul ülkede yakıt olarak kullanılan büyükbaş hayvan dışkısı solunum yolları hastalıkları bakımından en zararlı maddelerin başında gelir.

Yukarıda anlatılanlar Vasanti'nin toplumsal durumu hakkında bilgi edinmek isteyenlerin ve okuyucuların ilgilenebileceği kimi hususlardır. KISKÖ ve Vasanti'yi tanıyan bizler bunların önemini farkındayız. Çoğu nokta, Vasanti için de çok önemli elbette. Kendi durumu ve bu durumu yaratanlar hakkında giderek daha fazla şey öğreniyor ve önceden pek farkında olmadığı (*pançayat* sistemi, çocukların belli mik-

tarda protein alması gerektiği gibi) konular onun için de önemli olmaya başlıyor.

Vasanti'nin yaşamına dair ayrıntılar, gördüğümüz gibi, birbirleriyle karmaşık bir şekilde iç içe geçmiş, ama aynı zamanda, eğer Vasanti hak ettiği hayatı sürecekse, her biri tek tek ele alınmayı gerektiren konular. Doğru dürüst bir kamu politikası hayatının bütün yönlerini etkileyebilir. İşlerin daha iyi hale getirilmesi anlamında bir "kalkınma"dan söz eden bir modelin, izlenen politikalar sayesinde önüne serilecek fırsatlar doğrultusunda Vasanti'nin karar verip harekete geçme özgürlüğünün nasıl etkileneceğini görmesi gerekir.

Ne yazık ki, dünyanın hiçbir yerinde, halihazırda kullanılmakta olan kuramsal kalkınma ekonomisi yaklaşımları Vasanti'nin mücadelesinin yanında yer almıyor. Onun hayatını yerel aktivistler ya da bölgesinde çalışan gözlemciler kadar "okuyabilme" kapasitesine sahip değiller. Hatta ne Vasanti açısından anlamlı olacak bir şekilde, ne de ona herkesle eşit haklara sahip onurlu insan olarak saygı duyacak bir şekilde bile bu okumayı yapabilirler. Bu yaklaşımlar bir devlet ya da ulus için işlerin yolunda olmasını kişi başına düşen GSYİH'deki artışla eşdeğer tutar. Yani, eğer Güccarat ekonomisi büyüyorsa doğru politikalar izlenmektedir; Hindistan'ın öteki eyaletleriyle karşılaştırmalar da kişi başına düşen GSYİH'ye bakılarak yapılır.

Peki, ne kadar parlak bir rakam olsa da, GSYİH'nin Vasanti için anlamı nedir? Bu rakam onun hayatına erişip sorunlarını çözmez ki. Belki Güccarat'ın bir yerlerinde yabancı yatırımlar sayesinde zenginlik artışı olmuştur, ama Vasanti'nin eline bir şey geçmiş midir? Onun durduğu yerden bakıldığında GSYİH'nin güzel bir şekilde arttığını öğrenmek, Güccarat'ta bir yerde güzel bir resmin olduğunu ama onun bu resme bakamayacağını ya da bir yerlerde lezzetli yemeklerle donatılmış bir masanın olduğunu ama onun bu yemeklerin

hiçbirini yiyemeyecek olmasıyla aynıdır. Zenginliğin artması eğer devletin Vasanti'nin hayatını değiştirecek politikalar benimsemesine yol açıyorsa, iyidir. Oysa hiçbir zaman işler böyle yürümez ve bizlerin de buna şaşırması gerekir. Genellikle yabancı yatırımlardan elde edilen zenginliğin faydalarını ilk önce seçkinler görür, bunun nedeni yalnızca GS-YİH'nin paylaşımı dikkate alınmayan ortalama bir rakam olması değildir: Sarkozy Komisyonu Raporu'nun ortaya koyduğu gibi, yabancı yatırımlardan elde edilen kârlar ortalama hane gelirini bile yükseltmemektedir. Yerel seçkinler zenginliğin yeniden paylaşımına dair politikalar benimsemişlerse, artan zenginlikten yoksullar hiçbir şekilde yararlanamaz: özellikle de erkeklerden daha kötü iş olanaklarına sahip yoksul kadınlara zenginlik kesinlikle ulaşmaz. Ayrıca, araştırmaların gösterdiği gibi, ekonomik büyüme kendiliğinden, yani devlet müdahalesi olmaksızın, sağlık ve eğitimde iyileşme sağlamaz. Yani, Vasanti için anlamlı olan şeyler, odağı onun hayatında fark yaratmayacak şeyler üzerine olan standart yaklaşımlarda rol oynamaz.

Sonuç itibarıyla, standart yaklaşımlarda, Vasanti'nin yaşadığı bölgede artan zenginliğin meyvelerini yiyememesinin nedenlerine dikkatimiz çekilmediği gibi, tam aksine, Güccarat'taki yaşam kalitesini iyileştirmenin yolunun yalnızca ekonomik gelişmeyi sağlamak olduğu söylenerek, bakışımızı Vasanti'nin sorunlarından başka şeylere yöneltmemiz istenir.

Charles Dickens *Hard Times (Zor Zamanlar)* adlı kitabında çocuklara bu tür bir standart yaklaşımın öğretildiği bir sınıf tasvir eder. Sınıfa yeni katılmış olan sirk kızı Sissy Jupe'tan sınıfın bir ülke ve bu ülkede "elli milyon para" olduğunu hayal etmesi istenir. "Şimdi," der öğretmen, "Yirmi numaralı kız" (öğrencilerin isimleri yoktur, numaraları vardır, böylece yalnızca bütünün birer parçası oldukları vurgu-

lanmaktadır), “söyle bakalım bu ülke zengin bir ülke değil midir ve sen de müreffeh bir durumda değil misin?” Sissy gözyaşlarını tutamaz ve koşarak sınıftan çıkar. Daha sonra arkadaşı Louisa’ya soruya neden yanıt veremediğini şöyle anlatır: “Parayı kimin aldığını ve bana da verip vermediğini bilmeden nasıl yanıt verebilirdim ki? Soru çok alakasızdı. Sayılar bu bilgiyi vermiyordu.”

Bizim ihtiyacımız da Sissy Jupe’la aynı soruyu soran ve başarıyı her bir insan için yaratılmış fırsatlar şeklinde tanımlayan bir yaklaşımdır. Böyle bir yaklaşım, ayakları yere basan, gerçek yaşamları dikkate alan ve politika değişikliklerinin gerçek insanlar için ne anlama geldiğini bilen bir yaklaşımdır. İnsani durumların hemen hepsini dolaysızca kapsayan politikalar geliştirmek, insan hayatını etkileyen pek çok unsur ele almayı gerektirir – her alanda “İnsanlar (her bir insan) aslında ne yapabilir ve ne olabilir?” diye sormak gerekir. Elbette kalkınmayla ilintili bir yaklaşım bütünsel sonuçları dikkate almak zorundadır, ancak bütünü ilgilendiren tüm bilgileri almak için, işe hangi kalemlere önem verilmesi gerektiğini sorarak başlanmalıdır.

Vasanti’nin hikâyesinde değinilen unsurlar, birazdan verilecek Merkezî Yapabilirlikler listesiyle çok yakından ilgili. Belki Vasanti’nin hikâyesini anlatış şeklim, önceden bildiğim bu listedeki kalemlere uygun noktaları öne çıkardığım şeklinde anlaşılabilir. Ama zaten her hayatı, her hikâyeyi biraz neyin önemli olduğuna dair kendi önsezilerimizle görmez miyiz? Platon’un *Meno*’sunun soruşturmayla ilgili paradoksu da budur: Hakkında öyle ya da böyle bir fikriniz yoksa aradığınız şeyi bulmanız mümkün olmaz. Bu paradoksa rağmen araştırmaktan geri durmayız. Önemli olan arayışımızda yeni öğrenmelere açık olmaktır. Listeyi yapmadan önce mümkün olduğunca çok şey öğrenmeye çalıştım, Vasanti’ninki gibi hikâyeler bu öğrenme deneyiminin kilit

noktalarıydı (daha sonra görülebileceği gibi, listenin doğrulanması için özel olarak uğraşmadım). Üstelik verdiğim liste son halini almış bir liste de değil: bir deneyimin işaret ettiği insan onuruna değen önemli bir unsura yer verilmemişse eğer, buna dikkat çekilerek liste her an yenilenmelidir. Yıllar boyunca birçok aktivistle çalışmış ve birçoğunun deneyimli gözleriyle kendi toplumlarındaki kadınların hayatlarında neyin önemli olduğunu bir bakışta fark ettiklerini gözlemlemiş biri olarak, yargı ve düşüncelerimi bu yönde eğittim, eğitmeye de devam ediyorum.

Çok yakın bir zamanda Jonathan Wolff ile Avner De-Shalit'in yaptığı deneysel bir çalışma, çalıştıkları göçmen topluluklarda (İsrail ve Büyük Britanya'da) benimsenmiş belli başlı yapabilirlik kalemlerinin benim listemdekilerle aynı olduğunu ortaya koydu. Hikâyeler hiçbir zaman tarafsız anlatılmaz; anlatıcı her zaman bazı özellikleri öne çıkarır, bazıları da es geçer. Bununla birlikte, seçenek oluşturacak bir yaklaşım inşa ederken gerçekten meraklı ve kuramsal açıdan esnek olmak konusunda titiz davranmamız gerekir. Yapabilirlikler Yaklaşımı, sayılan bütün noktaları içerecek şekilde ve GSYİH yaklaşımına bir seçenek oluşturmak üzere yola çıkmıştır.

Yapabilirlikler Yaklaşımı esas olarak yaşam kalitesini yükseltmek için mücadele eden yoksul ülkelere odaklanarak uluslararası kalkınma politikaları çerçevesinde ele alınmıştır. Yakın zamanlarda ise zengin ülkeler de İnsani Gelişmişlik Raporları hazırlamaya başladı ve bu veriler BM İnsani Gelişmişlik Raporları içinde daima önemli bir yer tuttu. Ancak hâlâ zaman zaman yaklaşımın yalnızca yoksul ülkelere uygun olduğu düşünülmektedir. Oysa dünyanın her ülkesinde insan onuruna uygun bir yaşamın ötesinde, eşitlik ve adalet için de mücadele edilmektedir. Vasanti'nin hikâyesinin Birleşik Devletler'de pek sık gözlemlenmeyen yönlerinin

bulunmasının nedeni okuryazarlık oranının Hindistan'dan daha yüksek olmasıdır. Oysa ABD'de de yoksul mahalle okullarında çoğu zaman öğrencilere temel okuryazarlık bile verilememekte, bunun yanı sıra eğitimin daha üst kademe-lerine ulaşmada ürkütücü boyutlarda eşitsizlik süregitmektedir. Araştırmalar Birleşik Devletler'de ev içi şiddetin Hindistan'daki kadar yaygın olduğunu da gösteriyor; ancak artan kamusal farkındalığa ve hukuk alanında faaliyet yürüten eylemcilerin mücadelesine karşın, şiddetle mücadele stratejileri yetersiz kalmaktadır. Sağlık hizmetleri ve beslenme konusundaki eşitsizlik ABD'de de çok yaygın; ülkenin zenginliği düşünüldüğünde böyle bir zaafın kabul edilmesi ise mümkün değil. Öyleyse, insani gelişmişlik sorunları var oldukça ve tamamıyla yeterli bir yaşam kalitesi ve asgari adalet için mücadele söz konusu iken, bütün ülkeler birer gelişmekte olan ülkedir. Tamamı her bir bireye saygın ve fırsatlarla dolu bir hayat sağlamak açısından sınıfta kalmıştır. Her şeye karşın Yapabilirlikler Yaklaşımı yeni ufuklar açabilir.